

Normalin Sonu

2008 Küresel Finans Krizi *ve* Ekonomik
Büyümenin Geleceği

Normalin Sonu

2008 Küresel Finans Krizi ve Ekonomik
Büyümenin Geleceği

JAMES K. GALBRAITH

Çeviri:
Tuna Dinç

Normalin Sonu

2008 Küresel Finans Krizi ve Ekonomik Büyümenin Geleceği

JAMES K. GALBRAITH

Genel Yayın Numarası: 322
ISBN: 978-605-2294-38-3

1. Basım, Eylül 2020

Originally published in the English language under the title The End of Normal
Copyright © 2014, James K. Galbraith

No part of this book may be reproduced in any form without written permission
from the publisher. Published by arrangement with The Strothman Agency, LLC via
Anatolialit Agency.

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.©2020
Efil©2020

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.
Sertifika No: 45550

Çeviri: Tuna Dinç
Çeviri Editörü: Serenay Dıraz, Tuluhan Olcayto Çolak
Grafik Tasarım: Burak Aras

Baskı ve Cilt: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Hizmetleri San.Tic.Ltd.Şti.
İvedik Organize Sanayi Bölgesi 28. Cad. 2284 Sok.
No: 105/A Ostim/Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 394 55 90 • E-mail: info@ayrintibasimevi.com.tr
Sertifika Nu.: 13987

EFİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.
Bağcılar Mahallesi Şemsettin Günaltay Caddesi 283. Sokak Ata Apartmanı No:
9/7 06670 Çankaya/Ankara Türkiye
Tel : (+90) 312 442 52 10
GSM : (+90) 530 108 99 76 Faks : (+90) 312 442 52 12

www.efilyayinevi.com • instagram.com/efilyayinevi • twitter.com/efilyayinevi

Bruce Bartlett'e...
Cesur ve onurlu bir arkadař

Siyaset, olanaklı olanın sanatı değildir.
Felaket ile nahoş bir durum arasında seçim yapmaktan ibarettir.

— *John Kenneth Galbraith*

İçindekiler

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması 11

Kısım Bir: İyimserin Bahçesi 27

1. Büyüme: Şimdi ve Sonsuza Kadar 29

2. On Yıllık Bozulma 45

3. Büyük Aldanma 57

4. Birbirinin Tıpatıp Aynısı 69

5. Durgun Su Peygamberleri 83

Kısım İki: Büyümenin Sonlanmasının Dört Atlısı 97

6. Zincir-Tasma Etkisi 99

7. Gücün Anlamsızlığı 115

8. Dijital Fırtına 131

9. *Finansal Yolsuzluğun Kalıntıları* 149

Kısım Üç: Normale Dönüş Yok 169

10. *Çöken Temeller ve Başarısız Tahminler* 171

11. *Çılgın Karşı Devrim* 189

12. *Ana Eksen, Uçurum ve İflasın Eşiği* 205

13. *Bir Avrupa Krizi mi Var?* 221

14. *Pangloss ve Cassandra'nın Ötesi* 231

Sonsöz: Homeros Döndüğünde 247

Teşekkür 255

Kaynakça 259

Dizin 256

Önsöz

Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

1930 yılında John Maynard Keynes şöyle yazdı: “Dünya bu yılı, modern çağın en büyük ekonomik felaketlerinden birinin gölgesinde yaşıyor olduğumuzu oldukça geç fark etti.” Eylül 2008 kargaşasında finans dünyası ABD hükümetinin kollarına çökerken ortada hiç de böyle bir tereddüt yoktu. Yazar bozuntuları ve analistler tepki göstermekte yavaş kalmışlardı. Babamın bir yaz boyunca yazdığı ve Büyük Bunalım, Yeni Düzen ve İkinci Dünya Savaşı sebebiyle ancak 1954’te yayımlanan küçük bir cilde değin, Büyük Bunalım’ın tarihi üzerine hiçbir yayın ortaya çıkmadı. Ama bugün, Büyük Kriz’den bu yana geçen yaklaşık beş yıllık sürede gazetecilerin ve iktisatçıların yazdığı pek çok kitaptan, artan sayıda siyasi anılardan ve resmi raporlardan faydalanıyoruz. Asıl sorun, bunlarla ne yaptığımız.

David Wessel’in *FED’e Güveniriz* (In Fed We Trust) ve Andrew Ross Sorkin’in *Batamayacak Kadar Büyük* (Too Big to Fail) adlı kitaplarından oluşan ilk seri, zirvedeki bankacılar ile George W. Bush yönetimine odaklandı ve daha sonra Ron Suskind’in *Düzenbazlar* (Confidence Men) ve Noam Scheiber’in *Zincirden Kurtulan Şovmenler* (The Escape Artists) adlı kitapları aynı şeyi Obama ekibine yönelik olarak yaptı. Önceki Hazine Sekreteri Henry Paulson, Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı’nın (Troubled Assets Relief

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

Program, TARP) eski genel müfettişi Neil Barofsky ve Federal Mevduat Sigorta Kurumu (Federal Deposit Insurance Corporation) eski başkanı Sheila Bair'in kaleme aldığı siyasi anılar (şu ana kadar), krizin hikâyesini temelde insani ve siyasi yönleriyle -fırtınaya yakalanmış insanların zayıf ve kuvvetli yanlarıyla- ele aldı.

Siyasi ve kişisel bakış açıları, felakete neden olan uygulamaları genellikle açıklamaz. Bu konu iş dünyası muhabirleri, birkaç hukuk profesörü ve resmi müfettişlerin uzmanlık alanıdır. Bu kimselere göre krizin esas nedeni, o dönemde Amerikadaki konut finansmanı sağlayan kuruluşların tutumlarında aranmalıdır. Başlıca gayretler, Bethany Mclean'in ve Joseph Nocera'nın Tüm Şeytanlar Burada (All Devils Are Here), Matt Taibbi'nin Griftopya (Griftopia), Kathleen Engel ve Patricia McCoy'un Eşikaltı Virüsü (The Subprime Virus) ve Marc Jarsulic'in Finansal Krizin Anatomisi (Anatomy of Financial Crisis) çalışmalarıdır. Michael Lewis'in *Büyük Açık* (The Big Short) adlı eseri diğerlerinden, ölüme mahkûm bir sisteme karşı kârlı bir bahse giren spekülâtorleri ön plana almasıyla bir parça ayrılır. Resmi soruşturmalar, Finansal Krizi Araştırma Komisyonu (Financial Crisis Inquiry Commission, Phil Angelides başkanlığında), Kongre Gözetim Paneli (Congressional Oversight Panel, Elizabeth Warren başkanlığında), Senato Soruşturmalar Daimi Alt Komitesi (Senate Permanent Subcommittee on Investigations, Carl Levin başkanlığında) ve Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı Denetleme Dairesi Başkanlığı Ofisi (Office of the Special Inspector General for the Troubled Asset Relief Program, SIGTARP) tarafından yürütüldü. Bu soruşturmalar arasında önemli kanıtlar bulunmaktaydı. Raporların bir kısmı iyi bir korku filminde olduğu gibi büyüleyiciydi. Fakat bunlar gerçeklerin bir anlatısından ibaretti ve genellikle herhangi bir açıklama sunmuyordu.

Bir örnek verecek olursak, Finansal Krizleri Araştırma Komisyonu raporlarının büyük bölümü hem hükümetteki hem de bankacılık sektöründeki yolsuzlukların, detaylı ve yazılı kanıtlara dayanan bir tarihçesini sunmaktadır (bir devlet belgesine göre çok da iyi yazılmıştır). Bu soruşturmalar, yapılanların göz önünde olduğunu ortaya koyar. Ama hangi amaçla? Gerçeklere uygun teori nedir? Güçlü bir olay örgüsü bile kendi başına koşulların bu şekilde gerçekleşmesinin nedenini açıklayamaz. Daha güvenli, daha istikrarlı bir ekono-

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

mik ve finansal dünyanın oluşumuna da etkili bir şekilde rehberlik edemez. Gerçekler, bireyler ve iş dünyasının etik ve hukuk standartlarına uygun bir şekilde davranıp davranmadıklarının tespitinde hayati önem taşır. Bu sorunlar tamamıyla açığa çıksa ve yetkin otorite tarafından tam bir müdahaleye konu olsa bile (ki durum böyle değildi), kendi başlarına hasarı onarmak ve bu tür sıkıntıların tekrarlanmasını engellemek için ne yapmamız gerektiği konusunda bizi yönlendirmezler.

Daha sonra, yazarların dikkatlerini *ne* olduğundan *neden* olduğuna çevirdikleri aşamaya geliriz. Bu, iktisatçıların görevidir. İktisatçı, bu sorunlar üzerine gerçekleri kavrayışımızı geliştiren ve (gerektiğinde) eylemde bulunmamızı motive edecek bir çerçeve içine yerleştiren bir yorumsal sanatçısıdır. Bu önemli bir roldür; onsuz, bireylerin ve iş dünyasının tarihçesi çorak kalır. İktisatçılar bu rollerini ciddiye alırlar; bazı kıskançlıklarla mesleklerini sözde bu niş üzerinde tutuyorlar. Nassim Taleb'den (Siyah Kuğu, *The Black Swan*), Nouriel Roubini'ye (Kriz Ekonomisi, *Crisis Economics*), Raghuram Rajan'dan (Fay Hatları, *Fault Lines*), Joseph Stiglitz (Serbest Düşüş, *Freefall*) ve Paul Krugman'a (Bu Krizi Hemen Bitirin! - *End This Depression Now!*) krizi yorumlayan küçük bir kütüphane ortaya çıkmıştır.

Ancak şu ana kadar ortak bir görüş oluşmadı. Tersine, her bir iktisatçı kendisinin, mesleğin daha seçkin grubundaki yerini yansıtacak şekilde, diğer herkesten ayrı, kendine özgü bir görüşü masaya getiriyor. Bu görüşler daha sonra, fikirler piyasasında ve pazarlama yarışında rekabet ediyor. Kabul görmek için gerekli olan şeyin ne olduğu hala belli değil ancak ihtiras, siyasi ittifak ve belli platformlar kurmak, kitap satışlarını arttırma amacı uğruna rollerini oynarlar. Basitlik de böyledir: Konuyu basitçe kavrama gücü. Basit bir fikri satmak; diğer fikirlerle çatışma noktalarının çözüme kavuşmaması anlamına gelse bile, çok daha kolaydır.

İktisatçıların şu ana kadar yaptıkları şey, büyük ölçüde krizleri tematik bir durum olarak yorumlama çabasıdır. Temalar değişir: Siyah Kuğular, Kalın Kuyruklar, Balonlar, Büyük Devlet, Eşitsizlik, Likidite Tuzağı... Bazıları basit metaforlar iken diğerleri daha gelişkin kavramlardır. Kimisi muhafazakârken, kimisi liberaldir. Bazıları akademik iktisattaki hâkim görüşle uyumlu iken, geri kalanı muhalif fikirlerdir. Bir kısmı yanlış bilgilendirici, siyasi, fırsatçı

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

ve hatta açıkça yozlaşmış iken ötekiler hakikatin çoğu unsurunu taşır. Yine de hepsi eksiktir. Bu argümanları bir diğerine karşı tartma yönünde büyük bir gayret yoktur ve bunu gerçekleştirmek için gerekli kuralları koyacak ortak bir analitik çerçeve de bulunmamaktadır. Bu durum akla, akla çocuk psikologlarının “paralel oyun” diye adlandırdıkları şeyi getiriyor.

Kısa bir inceleme, söz konusu duruma odaklanmamıza yardımcı olabilir.

Siyah Kuğular

“Siyah Kuğu” görüşü belki de Büyük Kriz’in olabilecek en basit açıklamasını sunar: Açıklanması gereken bir şey olmadığı görüşü. Krizler de siyah kuğular gibi ender görünürler. Ender gerçekleşen bir olayı tahmin etmekteki başarısızlık ise bir talihsizliktir; ancak, bilimsel bir zaafın işareti değildir. Bir model, gerçekleşmesini beklemediği ender olaylar bazen gerçekleşse bile iyi bir model olabilir. Siyah Kuğu görüşü en iyi teorik aletin bile öngörme sınırlarının varlığına dikkati çeker. Bu görüş, 2008 felaketini “hiç kimsenin öngöremediği” iddiasını savunmak amacıyla kullanabilir -bazıları *öngörebilmiş* olsa bile. Eldeki en uygun tahmin, “kriz olmayacağı” şeklinde bile olabilir ve aksini iddia edenler bu örnekte, durmuş bir saatin günde iki kez doğru zamanı göstermesi gibi, ikazları tesadüfen doğru çıkan, panik yaratan kimseler olabilirler.

Bu belirli bakış açısını finansal krizlere uygulama sorunu küresel olarak düşünüldüğünde, krizlerin nadiren ortaya çıkmadığı gerçeğidir. Birleşik Devletler’in ve Almanya’nın sıradan vatandaşlarının gözünde tam ölçekli bir finansal çöküş, yeni ortaya çıkmış bir olgu olabilir. Ancak, bu çöküşler uluslararası yatırımcıların ve döviz spekülörlerinin ticari sermayesidir ve az istikrarlı topraklarda yaşayan insanlar bu durumlarla doğal olarak karşılaşır. 1990’ların ortalarından itibaren Latin Amerika, Afrika, Meksika, Rusya, İzlanda, Avro Alanı ve Asya’nın büyük bölümünde, Japonya, Birleşik Devletler’de finansal krizlerin ortaya çıktığını gördük.* Finansal krizlerin nadir olduğu kanısı, aynı insanlara kısa zaman aralıkları içinde vurmadığı ve

* Dahası, finansal krizlerin tarihi, Carmen Reinhart ve Kenneth Rogoff’un ünlü kitabı *This Time Is Different*’ta inceledikleri zaman dilimi olarak en az sekiz yüz yıl öncesine gider.

zengin ülkelerde fakir ülkelere göre daha az görüldüğü gerçeğini yansıtan bir aldanmadır.

Kalın Kuyruklar

“Kalın Kuyruklar” görüşü, Siyah Kuğular düşüncesini söndürür. Bu görüş, olağan dışı olayların hiç de ender olmadığını kabul eder. Bir alışkanlık ve matematiksel kolaylık olması adına ekonomik modelleri inşa edenler, tipik bir şekilde hataların dağılımının “normal” (ya da Gauss) dağılım şeklinde olduğunu, yani olağan dışı olayların görece sıklığının bilindiğini varsayarlar. Bu istatistiksel olarak olağan dışı olayların nadiren gerçekleşeceği anlamına gelen normalliğin bir özelliğidir. Genel anlamda insanların zaman algısıyla ölçülen olaylar düşünüldüğünde, ortalama sonuçlardan “Altı Sigma”lık bir sapma, binlerce yılda bir kerenin dışında meydana gelmemelidir. Ancak krizler, istatistiksel bakış açısıyla, olması gerekenden daha sık meydana gelmektedirler. Gerçek dünyada olayların, ortalama beklentinin etrafındaki dağılımları, Gauss dağılımı ile olmayabilir. Bu durumda olağan dışı olaylar varsayıldığından çok daha sık ortaya çıkacaktır. Hatta bu görüşün ışığı altında bir felaketin hangi sıklıkta beklenebileceğini söylemek imkânsızdır. Kalın kuyrukların temelinde, felaketin ortaya çıkacağını bilirsiniz ve riski normal dağılım eğrisinin altındaki alanı hesaplayarak güvenli bir şekilde ölçemezsiniz.

Yine de kalın kuyruklar dünyasında bile, krizi öngöremeyen bir model yanlış olmak zorunda değildir. Modelin herhangi bir zaman dilimine ilişkin “en iyi” beklentisi olan ortalama görüş, hala olayların geçmişte olduğu gibi devam edeceği yönünde olabilir. Verilen mesaj, bu sevimsiz ve zor dünyada insanların, genel anlamda ileride olacak ve tam zamanında tahmin edilme umudu olmayan çirkin sürprizlere karşı hazırlıklı olması gerektiğidir. Hiç kimse normalden sapmaların yönünü dahi tahmin edemez; bu bir büyüme patlaması da olabilir, bir felaket de. Kalın kuyruklu dağılımlar, gerçek dünyanın sertliğini yansıtan matematiksel canavarlardır. Tahmincilere zorluk, spekülörlere pürüzler çıkarır ve felaketlerle yaşamak zorunda olan insanlar için tam bir cehennemdirler.

Balonlar

Balon sözcüğü biraz daha spesifik bir anlama sahiptir. Bir balon, yarı mekanik bir süreçtir, yani belli özellikleri taşıyan fiziksel bir olgudur. Yavaş bir şekilde şişer. Hızlıca patlar. Bu nitelikler, balon kavramı bir bütünlük sağlar ve tekrar tekrar kullanılması, bu terimi finansal dinamikleri tanımlamada popüler bir hale getirmiştir. Bu kavram, bir açıklama sunması ve kılavuzluk yapması anlamında neredeyse bir *teori* gibi gözükür. Birçok iktisatçıyı da kapsayan bir kesim bu terimi, sanki iyi anlaşılmuş bir ekonomide temellenmiş gibi kullanır ve böylece bir kimsenin, beklenen bir felaketi bilebilmesi için sadece süreç içerisindeki balonları tespit etmesi yeterli olur. Fakat durum, bu şekilde değildir. “Balon” mecburi bir imge, felaketler tarihindeki uzun kullanımıyla tanıdık hale gelen bir metafordur.

Balon metaforu kaçınılmaz olanı simgeler. Balonlar daima patlar. Bir kez bir balonun içindeyseniz, artık buradan çıkamazsınız. Kimileri perişan bir umutla balonu yavaşça sönebilirsin ya da “yumuşak iniş” yapabilirsin diye delmekten söz edebilir. Ancak, bunlar hayali fikirlerin apaçık eserleri olan karma metaforlardır: Balonlar, yüzdeki çibanelara benzemez, nitekim uzay aracı da değildirler.

Kaldı ki bir balonun doğası, onun gerçek dışı bir şey olmasıdır. Balonlar gölgelerdir. Daha derin bir gerçekliğin yüzeyinde iş görürler. Bir balon çöktükten sonra, metafora göre önceki temeller tekrar hâkim olur. Her şey balonun ortaya çıkmasından önceki haline geri döner. Aynı metaforu takip edecek olursak, ortalama olarak dünya, balonun hiçbir zaman oluşmadığı duruma kıyasla daha kötü veya iyi olmaz. Bu nedenle Alan Greenspan’ın FED başkanı olduğu dönemde sürdürülmüş olan “Greenspan doktrini” yetkililerin balonları öngörmeye, belirlemeye, engellemeye ya da söndürmeye çalışmamları gerektiği şeklindeki düşüncesiyle entelektüel bakımdan tutarlı ya da en azından metaforik olarak sadedir. Doktrine göre patlama olduktan sonra bunu temizlemeye çalışmak yeterli olmalıdır.

Son olarak balon sözcüğü, iyi niyetin masumiyetini ima eder. Balonlar oyunbazdır. Çocuklar için büyüleyicidir. Hareketleri dikkat dağıtıcı olabilir. Rahatsız edici de olabilir fakat daha uzun bir dönemde, balon imgesi zararsız nitelikte oldukları fikrini taşır. Balonlar, top mermisi ya da bomba değildir;

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

patladıklarında kimseyi öldürmezler. Söz konusu metaforun doğasında, patlayan bir balonun bıraktığı karmaşa pek büyük değildir.

Bu üç temadaki -Siyah Kuğular, Kalın Kuyruklar ve Balonlar- ortak özellik, hepsinin ekonomik sistemi normal, krizlerin olmadığı bir durağan durum olarak tasvir etmeleridir. Normallik kesintiye uğrar; ama öyle tahmin edildiği gibi değil. Bu nedenle krizler, doğaları gereği önleyici önlemler alınmasının ötesindedir. Gerçekten de krizler gerçekleştikten sonra açıklanabilir ve bir sonraki krizi önleyecek etkin bir yol olduğunun da garantisi yoktur. Bu temalar belli düzeyde bir kaderciliği içerir. Zaman zaman kötü olayların olduğu düzenlenmiş bir dünyayla laissez-faire yaklaşımını bağdaştırmaya çalışırlar ve kriz sona erdiğinde önceki normal olduğu düşünülen koşulların geri geleceği şeklindeki daha tehlikeli bir fikri pekiştirirler.

İktisatçıların imgelemlerindeki normallik iddiası -pratik olarak bilinçaltı kadar- çok güçlüdür. 2009 ve 2010 yıllarında Başkan Obama'nın baş ekonomi danışmanı olan Lawrence Summers'ın 2012'de *Financial Times*'ta yayımlanan makalesini ele alalım:

"[Amerikan] ekonomisinin potansiyelinin karamsar bir değerlendirmesinde dahi, işsizlik oranı normal seviyelerin 2 puan; istihdam düzeyi, potansiyel seviyelerin 5 milyon iş civarında altında kalır ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla potansiyelinden yaklaşık olarak 1 trilyon dolar eksik olur. Ekonomi ayda 300,000 istihdam yaratsa ve yüzde 4 büyüse bile, normal koşulları yerine getirmek çok zaman alır. Bu yüzden normal zamanlarda uygun olan türden politikalara yönelmek için oldukça erkendir."

Normal ile *potansiyel* sözcüklerinin üç kez tekrarlandığına dikkat edin (vurgular bana aittir). Bu tekrarlama, Summers'ın birçok iktisatçıyla paylaştığı, aynı zamanda ABD'nin resmi tahminlerinde geliştirilen ve kanun koyucular ile başkanların dünya görüşlerini boyayan bir inancı belirtmektedir.* Bu inanç, piyasa sisteminin doğal bir şekilde tam üretim ve yüksek istihdam şeklindeki nihai duruma yöneleceği inancıdır. Ekonomi, bir şok veya kriz

* Summers "uzun vadeli durgunluk" temasını Alvin Hansen tarafından 1930'da önerilen anlamında ele alarak o zamandan beri görüşünü değiştirdi.

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

nedeniyle normal koşullarından uzağa yönelebilir ve bu, büyük bir şok ise söz konusu yönelim sert olabilir. Ancak şok sona erdiğinde, toparlanma başlar ve “toparlanma” bir kere başladığında, “tam bir toparlanmaya” doğru gelişim bir takım yeni şok ya da politika hataları olmazsa önlenemez olur.

Listemdeki gelecek temalar -devlet ve eşitsizlik- bu fikirle yarış halindedirler. Yani bu konular yalnızca normal durumdan uzaklaşmanın olasılığı hakkındaki metafor veya beyanlar değildir. Daha çok, kökleri iktisat teorisinde yatan sözcüklerdir. Spesifik bir şekilde ve ilke olarak normale dönüşe mani olabilen bir engel ya da yapısal bir engel konumunda olan ölçülebilir koşulları tanımlarlar. Engel, ilkesel olarak, uzun süreli veya sürekli bir mahiyette olabilir. Bunlar sağda ya da solda yer alanların fikirlerinden türetilir ki ben de her iki taraftan birer örnek seçtim. Her bir örnekte, bir engelin tanımı bir nedensel diziyi tanımlayan bir süreç yoluyla kanıtlanma ve sebebi sonuçtan ayırt etme girişimidir. Argüman bu şekilde rehavete meydan okur ve kamu politikalarında değişimi motive eder. Eğer bu teorilerin herhangi birine inanıyorsanız ve bir şeyleri değiştirmek istiyorsanız, bir şeyler yapılmalıdır.

Büyük Devlet

Muhafazakâr argüman, Büyük Kriz’in sorumlusunun ABD hükümetinin konut politikası olduğu şeklindedir. Bu argümanın birinci örneği, bankalara topladıkları mevduatları krediye dönüştürmelerini şart koşan 1977’nin Yeniden Yatırım Yasası’dır (Community Reinvestment Act).^{*} İkinci ve üçüncü örnek, mortgage’ları** piyasadan satın almak ve böylece riski bir havuzda toplayıp borç verenleri yeniden finanse etmek amacıyla hükümet desteğiyle (uzun zaman önce özelleştirilmiş olsa da) tesis edilen kurumlar olan Fannie Mae ve Freddie Mac’tir. Özellikle Gretchen Morgenson ve Joshua Rosner’in *Tedbirsiz Tehlike* (Reckless Endangerment) adlı kitabında aksettirilen bu argüman, sözü geçen şirketlerin kayıplara karşı gizli bir kamu garantisi

* Peter J. Wallison Birleşik Devletler’deki Finansal ve Ekonomik Kriz Ulusal Komisyonu’nun Nihai Raporu’ndaki uzlaşmaz görüşündeki sorumluluğu 1977’in orijinal CRA’sına değil, 1995’te yapılan bazı yasal değişikliklere verir.

** Mortgage, taşınmaz bir malın -çoğunlukla konut- kendisinin teminat olarak gösterilerek kredi aracılığıyla satın alınmasıdır. (Ç.N.)

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

olduğundan, “ahlaki tehlikeyi” (riskli davranış için usulsüz bir ödüllendirme) ve “tersi seçimi” (uygunsuz borçlanıcıların arayışı) teşvik ettikleri şeklindedir. Peter Wallison’ın *Finansal Krizi Soruşturma Raporu’nda* belirttiği muhalif görüşü, konuyu şöyle ele alıyor:

“Eğer hükümet, konut sahipliğindeki büyümeyi destelemek amacıyla parayı mortgage piyasalarına yönlendirmemiş olsaydı, balon ortamındaki NTM (Nontraditional Mortgages, geleneksel olmayan mortgage’lar), çıkartıldıkları tarihten görece kısa bir zaman sonra geri ödenememiş olurdu. Buna karşın, devlet ya da devlet destekli fonların sürekli akışı balonun -sadece hacmini değil zaman içindeki- büyümesini sürdürdü ve bu, önceki balonların sadece üç veya dört yılda sona ermesine neden olan önemli kusurları ve borçların geri ödenememesi sorununu baskılama eğilimine yol açtı. (FCIC 2011, 472)”

Bazıları buna, hem federal mevduat sigortasının hem de “batmasına izin verilemeyecek kadar büyük” doktrininin, özel kredi verme kararlarında gizli bir şekilde kamunun ödeme garantisi sağlayarak risk almayı teşvik etmiş olduğunu da eklerler. Devlet en büyük bankaların başarısızlıklarını tolere edeceğini açık bir şekilde beyan etseydi, piyasa disiplini sürdürülebilmiş; bankalar daha dikkatli davranmış ve kriz meydana gelmemiş olabilirdi. Dallas FED’in Başkanı Richard Fischer, bu görüşün önde gelen bir savunucusudur.*

Bazıları bu argümanı kabul etmeyebilir; ama küçümsemez. Bu görüşün dayandığı teori, standart ders kitaplarında yer alan, piyasaların ve kurumların –genellikle devlet tarafından (bazen de özel sektör tekelleri veya ticari sendikalar tarafından) daha geniş çaplı sosyal hedeflere ulaşma çabası yüzünden oluşan bozukluklar tarafından karalanmadıkları sürece verimli sonuçlar sağladıklarıdır. Söz konusu teorinin karmaşık bir yapısı vardır. Teori rasyonel ve hedefe yönelmiş bireylerle etkileşim içinde kârını maksimize etmeye yönelmiş şirketlerin olduğu, rekabetçi bir dünya varsayar. İş dünyasının, sıradan bir şekilde aşırı riske bağlı kayıpları minimize edeceğini düşünür. Bir başka deyişle,

* Bkz: Richard Fisher, “Paradise Lost: Addressing ‘Too Big to Fail’” 19 Kasım 2009’da Cato Enstitüsü’nde yapılan bir konuşma. Fisher sözlerinde John Milton, Charles Mackay, Charles Dickens ve Walter Bagehot’a yer verir.

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

iş dünyasının yargıları sıradan bir şekilde mantıklıdır. Bu varsayımı, teoriye göre kamu politikalarının, en azından, iş dünyasının mantıklı iş yargılarını kontrol eden gücü dengesizleştirme şanslarının olduğu sonucu izler. Bunun arkasında, "Eğer bürokratlar iş dünyası liderleri kadar zeki olsalardı, bürokrat olmak yerine iş dünyasının liderleri olurlardı," düşüncesi yatmaktadır.

Hükümetin düşük gelirli ailelerin ev almalarını teşvik etmek amacıyla konut piyasalarına müdahalede bulunduğu yönünde açık bir kanıt vardır. Fannie Mae ve Freddie Mac oradadır. Bu kurumlar, birincil mortgage kredilerini destelemek şeklindeki geleneksel misyonlarından, geri ödenmediğinde sistemi mahveden geleneksel olmayan mortgage'ları fonlamaya döndüler. Eğer ki birisi daha fazla kanıtı ihtiyacı duyuyorsa, iskan yönetmeliklerindeki konut mülkiyetinde ve diğer resmi belgelerde kamunun amaçlarına dair oldukça açık ifadeler bulunmaktadır. Bu keskin hatlı teori ve belirgin gerçekler temelinde, Finansal Krizi Soruşturma Komisyonu'nun Cumhuriyetçi üyeleri komisyonun çoğunluk raporunda eleştirilerinin taslağını çizdiler. Bu konulara ilişkin Wallison'un uzun (ve daha çok alaycı) argümanı oldukça titizdir.

Eşitsizlik

Finansal krizlerin nedeni, artan eşitsizlik midir? Bu konudaki tartışmanın kökleri çok eskiye dayanır. Bunların bir versiyonu, yüksek ücret kesintilerine –emeğin proleterleşmesi- makine üretimindeki sermaye yoğunluğu artışının eşlik etmesiyle ortaya çıkacak bir *realizasyon krizini önceden gören* Karl Marks'a atfedilebilir. Basitçe söylersek, çok fazla mal ve bunu alabilecek çok az gelir olur. Gelirlerdeki eşitsizlik, genel bir tıkanma ya da eksik tüketim krizine yol açabilir. Sonuç ise kapitalistlerin mallarını satabilecekleri bir dış pazar bulamadıkları ya da bulmak için geçirdikleri zaman içinde toplu işsizlikler olacaktır. Marks (ve ardından Lenin ve Alman komünist Rosa Luxemburg) bu kaçınılmazlık içinde, Avrupa burjuvazisinin Hindistan ve Afrika'daki imparatorlukları ve Japonya ve Çin'in piyasalarını dışa açmaya zorlamalarındaki güdümü gördü.

Aynı hikâyenin çeşitli versiyonları sıklıkla -19. yüzyılın Britanyalı iktisatçısı J. A. Hobson'un fikirlerini izleyerek- Büyük Bunalım'ın kısmi bir açıklaması olarak sunuldu. Daha yakın zamanlarda babam John Kenneth Galbraith, Bü-

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

yük Bunalım'ın arkasındaki faktörlerden biri olarak “kötü gelir dağılımına” arazi bir atıfta bulundu.* Yaşlılara sabit bir gelir vererek, ürünlere olan toplam talebin istikrarlı bir kaynağını sağlamak, 1930'larda, Sosyal Güvenlik Sistemi'nin oluşturulmasındaki mantığın bir parçasıydı. Erken Yeni Düzen avukatı Jerome Frank 1938'de *Save America First* adlı kitabında şöyle yazdı: “Yeterince çok sayıda vatandaş hakkaniyetli bir kısmını almadıkça toplam milli gelir endişe verici ölçüde küçülmeye mahkumdur. Oldukça yüksek gelirleri olan Amerikalıların kaderi bu yüzden, ayrılmaz bir şekilde düşük gelirli olanlarıyla bağlantılıdır. İkinciler refaha ermedikçe öncelikler de eremez.”**

Büyük Kriz'in ardından krizin kaynağını eşitsizlikte arayan iktisatçılar, ihtiyaçtan çok, arzular doğrultusunda eksik tüketim hakkındaki eski argümanları yeniden biçimlendirdiler. Bununla birlikte, -pek çok hanenin kiracı ve çoğu satın alışı nakit olduğu, 1930'ların Büyük Bunalım'lı dünyasına giden yolda, çok da büyük bir etken olmayan- hanehalkı borcu terimini tanıttılar. Böylece, söz konusu argüman on yıllar içinde, temel ihtiyaçların cari gelirlerden karşılanamama endişesinden, lüzumsuz alımlar üzerindeki faizleri gelecekteki gelirden karşılayamama endişesine yöneldi.

20. yüzyıl başlarının büyük iktisatçısı Thorstein Veblen'i, (uzaktan) ve yine 1950'lerin Harvard Üniversitesi'nden tüketim teorisyeni James Duesenberry'nin “görelî gelir hipotezi”ni izleyen yeni eşitsizlik teorileri, orta sınıflar ile zenginler arasındaki açığın temel toplumsal sonucunun zenginlerin yaşam tarzına *imrenme* olduğunu savunur. Söz konusu yaşam tarzının bir kısmı mal ve hizmetler bakımından kolaylıkla tahayyül edilebilir; spor arabalar, yatlar, düz ekran televizyonlar. Diğer bir kısmı da konum bakımından daha iyi bir şekilde ölçülebilir; havası temiz, daha az suç işlenen, daha kaliteli okulların bulunduğu semtler. Yine, insanların çocuklarını yazdıracığı kolej veya üniversite seçimiyle ilgili önemsiz olmayan bir statü sorunu daha vardır. Özellikle, *Lüks Ateşi* (Luxury Fever) kitabının yazarı ve aşırı lüks ve ışıltılı çevrenin ekonomisi konusunda önde gelen bir uzman olan Robert Frank'ın gözlemleri bu kaygıları belgelemektedir.

* Büyük Bunalım, 1929,177.

** Bu alıntı için John Marshall Hukuk Okulu'ndan Profesör Allen Kamp'a minnettarım (Frank 1938, 235).

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

Bu argüman, Fay Hatları (*Fault Lines*) adlı kitabında Raghuram Rajan'la ilerlemiştir. Rajan'ın anlattığına göre artan eşitsizlik sorunu çalışmakta olan nüfusun ücretlerinin durağanlaşmasıyla başlar. Yaşam standartları iyileşmediği için ücretlerin durağanlığı hayal kırıklığına yol açar. Daha sonra insanların yalnızca küçük bir kesiminin (söz gelimi yüzde 1'in) gelirinin artmakta olduğunu gözlemlenmeleriyle birlikte onlara imrenme düzeyleri daha da yükselir. Arzular, gelir artışıyla giderilemediğinden (durağan ücretler nedeniyle) borç yoluyla giderilir -ilk kez savaş sonrası dönemde, bankaların özel hanehalklarına, evlere net değerlerinden ipotek göstermeleriyle kredi verme yönündeki isteklilikleriyle mümkün olmuştur. Böylece, borç ve borç servisi gelire oranla, özellikle gelir ölçeğinin alt tabakalarında yer alanlar için artar. Bu amaçla yaratılan borçlar geri ödenemediğinde kriz ortaya çıkar.

Bu hikâye, ılımlı muhafazakârlar -muhtemelen Rajan'a uyan bir tanım-tarafından açıkça telaffuz edildi ama siyasi solun belli bir kesiminin ön yargılarına da iyi bir şekilde uyuyordu. Buna örnek olarak, Thomas Palley tarafından ilerletilen krizin "Yapısal Keynesçilik" açısı verilebilir. Anlatılmak istenen ise, medyan ücretlerin (ve dolayısıyla aile gelirlerinin) zenginlerin gelirleriyle oransal bir şekilde *artmış olması* gerektiğiydi. Bu şekilde, eşitsizlik kontrol altında tutulmuş olurdu. Ardından sanıldığı üzere açgözlülük ve kıskançlık da baskı altına alınmış olurdu. İnsanlar tüketimlerini arttırmak amacıyla borç almanın cazibesine kapılmaz, finansal istikrar sürdürülebilir ve krizler ortaya çıkmazdı.

CRA, Fannie-Freddie örneğine benzer şekilde, bu hikâye bir miktar yüzeysel kanıtla ABD için inandırıcılık sağlamıştır. Bu tür kanıtların bir parçası, tüm çalışan nüfus bir bütün olarak ele alındığında, medyan ücretlerin 1970'leri izleyen kuşağın büyük bölümü için reel bakımdan *durağan* olduğu ve ancak 1990'ların sonunda kısa bir dönem itibariyle yükseldiğidir. İkinci kanıt, 1929 Büyük Bunalımı ve 2000 yılındaki Nasdaq çöküşünün öncesinde doruk noktasına ulaşan ve gelir eşitsizliğini ölçen istatistiktir. En azından bu düzeydeki basit zaman -dizisi bağıntısında ücretlerin durağanlığı, eşitsizliğin artması ve finansal krizlerin ortaya çıkması arasında bir bağlantı var *gibi* görünmektedir- tıpkı konut sahipliğini genişletmekle ilgili kamu iradesi ile özel bankaların normalde borç almak için gereken kriterleri karşılamayacak

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

olan ev sahiplerine kredi verme kararı arasında bir ilişkinin var olması gibi.

Ancak bu inandırıcı bir hikâye midir?

Bu durumda soruya yanıt vermek için, mantık çerçevesinden bakmak yararlı olacaktır. Öncelikle, çalışanların gelirlerinin yükselmediği durumdaki durgun ortalama ücretin, gelişen yaşam koşullarına karşı bir hüsrana yol açtığı iddiası her koşulda doğru mudur? İkincisi, bireysel olarak işçilerin ücretleri artırıyor olsa, kendilerinden yüksek gelir gruplarındakilere daha mı az imrenirlerdi ve bunun sonucunda, borca borç katılarak ateşlenen rekabetçi tüketime daha mı az yatkın olurlardı?

Konu üzerine bir dakikalık sorgulama yapılması, okuyucuyu temkinli olmaya ikna etmeli. Durağan bir medyan ücret düzeyi, zorunlu olarak tek tek işçilerin ücretlerinin durağan olması anlamına mı gelmektedir? Yanıt hayırdır; bunun her zaman doğru olması gerekmez. Her bir iş ve deneyim düzeyine ilişkin her ücretin, her yıl bir önceki yılın düzeyiyle tamı tamına aynı olduğu -ve nüfusun artmadığı ya da azalmadığı- bir işgücü ortamını ele alalım. Bu ortamda gerçekleşen şey, birey temelinde işçilerin emekli olana kadar kıdemlerini yansıtacak şekilde her yıl sabit bir ücret artışı elde etmeleridir. Her yıl yeni bir lise ve üniversite mezun grubu en alt düzeyden iş gücüne katılır ve yaşını almış kıdemli işçiler grubu emekli olur. Böyle bir dünyada medyan ücretler asla değişmeyecektir. Buna karşın, her bir işçi her yıl artan bir gelire sahip olur! Bu nedenle her bir işçi her yıl öncesine kıyasla daha yüksek bir yaşam standardına kavuşacaktır. Bir diğer deyişle, durağan bir medyan ücret ile bireysel bazda işçilerin ücretlerinin durağanlaşması durumunu birbirine karıştırmak hatalı olur. Durgun bir ücret düzeyi her yerde artmakta olan ücretler olgusuyla birlikte yer alabilir (ilke olarak fiili durumda hep böyle olmasa da).

Şimdi işgücüne katılım değiştiğinde -daha fazla kadın, genç, azınlıklar ve göçmenler piyasaya girerken, yaşlı beyazların yaş ya da endüstriyel değişim nedeniyle piyasadan çıkmasıyla- nelerin olabileceğini inceleyelim. Yeni işçiler, genç işçiler, göçmenler ve dezavantajlı sınıflardan gelen işçiler neredeyse her zaman medyan ücret düzeyinin altında bir gelir elde ederler. Bu yüzden genel medyan düzeyi düşer. Bu durumda, medyan ücret (verilen bir zamanda, ücret dağılımının tam ortasında yer alan işçi ücreti) *önceki medyanın altında artık daha fazla sayıda çalışan olması nedeniyle aşağıya doğru çekilir*. Her yeni

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

işçi geçmişten, yani çalışmıyor olduğu durumdan daha iyi bir durumdadır. Yine her bir işçi fabrikaların kapandığı, işlerin deniz aşırı ülkelere kaydığı ya da emekli olmaya zorlandığı o felaket günü gelene kadar artan bir ücret ve gelir elde etmeye devam eder. Bu durumda, zamanla istihdamın genel yapısı daha az ödeme yapılan işlere doğru kayar. Söz gelimi iyi ücret ödenen sendikalaşmış imalat sanayi işlerinin toplam istihdam içindeki payı azalırken, yeni işler daha çok düşük ücretli hizmetler alanında toplanır. Fakat sadece bazı işçiler işgücünde kaldıkları süre boyunca, bu kaymayı bir kayıp olarak deneyimlerler. Çoğunluk yaş, deneyim ve nadir görülen terfiler yoluyla yıldan yıla hafif kazançlar elde eder.

Bu, Amerika'da yaşananların akla yatkın bir tasviri midir? Elbette öyle. Geçen kırk yıl içinde, yaşlı işçilerin (her zaman olmasa da) çalışmayı bırakmalarıyla, aktif işgücündeki beyaz erkeklerin payı yüzde 11 düştü. İmalat sanayiinde çalışan işçilerin toplam istihdam içindeki payı en azından yarı yarıya azaldı. İşgücündeki beyaz olmayan erkeklerden oluşan etnik ve cinsiyet grupları içindeki ortalama gelirlere bakıldığında, medyanın genelinin durağan olmasına karşın, söz konusu grubun medyan gelirlerinin 1990'ların sonuna değin büyük ölçüde artmış olduğu görülür.* Bu yüzden, birey temelinde işçilerin, geçmişte olduğu gibi hüsrana ve imrenmenin getirdiği dertle borca girdiklerine inanmamız için yeterli güçte kanıt yoktur. Evet, onların çoğu, yola bir önceki kuşağa kıyasla daha fakir olarak başladı. Evet, çalışan nüfusun yapısı düşük ücretli istihdama doğru kayd. Ancak, bireysel bakış açısından, bundan ne çıkar? Geçmişteki konumlarına kıyasla, düşük ücretli işçiler (çoğu durumda) daha yüksek bir kazanç elde ediyorlardı. Ücretlerdeki durağanlığın, imrenmenin beslediği ve borçla karşılanan bir tüketim yapısına sebep olduğu fikrinde önemli olan, bu işçilerin geçmişteki konumlarıdır.

Hikâyenin ikinci bölümü, eğer ücretler sabit kalmak yerine artmış olsaydı, işçilerin artan yaşam standartlarıyla daha mutlu olacakları ve tüketim merdiveninde kendilerinden daha yüksekte yer alanları yakalamak için aşırı şekilde borçlanmayacaklarını ima eder. Ancak, bu neden doğru olmalıdır

* Gelir ölçeğinin dibindeki bir istisna, sürekli yeni göçmenlerce genişleyen İspanyol kökenli gruptur. Bu noktada, çalışmasını paylaşmasından ötürü Bard Üniversitesi'nden Olivier Giovannoni'ye müteşekkirim.

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

ki? Fakir işçilere yapılan ödemeler hızlı bir şekilde artıyor olsa bile yine de gelirleri, mülk sahibi ve doğuştan zengin olanlarınkinden daima aşağıda olacaktır. Eğer refah farkı borçlanmanın temel nedeniyse, ücretlerin büyüme oranının önemli olması için bir neden yoktur. Refah farkı, iyi zamanlarda da kötü zamanlarda da (imrenmeden kaynaklı arzu öncülü verildiğinde) gelirin üzerindeki harcama yapma dürtüsüyle birlikte hep var olmuştur. Önemli olan şey, kredi verenlerin borç vermeye ilişkin isteklilikleridir.

Yine de bu faktör eksiktir. “Artan ekonomik eşitsizliklerin krizlere yol açtığı” hikâyesinin kredi veren banka ve gölge bankaları nasıl ele aldığını bir düşünün. Bu kredi kurumları orada değildi. Hiçbir aktif rolleri yoktu. Teori, kredilerin her ne sebeple olursa olsun talep edenler için mevcut olduğunu varsaymaktadır. Bu kendine özgü dünyada, zenginler fakirlere borç verir. Bankalar fonları, ihtiyaç duyulandan fazlasına sahip olanlardan, ihtiyaç duyanlara aktaran birer aracıdır. Her şey kredi talebinde gizlidir, arz tarafında hiçbir şey yoktur.

Bu resimden bankacıları sildikten sonra Rajan, Amerikalıların artan kredi talebinin kaynaklarına, özel bir görüşle, geçmiş otuz yıl boyunca neden gelir dağılımı adaletine sahip olmadığına odaklanıyor. Farklılığın kaynağı olarak, “Kötü beslenme, toplumsallaşma ve çocukluk dönemindeki kötü öğrenme performansıyla ilk ve ortaokulların işlevsizliğinin çok fazla sayıda Amerikalı'nın üniversiteye hazırlıklı olamamasına yol açtığını” gösterdi (Rajan 2010, 8). Bu faktörler, dediğine göre, ücretlerdeki “90/50 farklılıklarının” ya da varlıklı Amerikalılar ile orta sınıf arasındaki açığın artmasına neden oldu. Bir diğer deyişle, etkin bir işgücü piyasasında aptal insanlara daha az ödeme yapılmaktadır. Bu, hanehalklarının özellikle de düşük gelirli olanların borçlanmasını geliştirmek biçiminde bir “siyasi yanıt” yol açtı. Faturaların ödenmesi geleceğe ertelenebilirken, yararları -artan tüketim ve iş hacmi- derhal hissedildi. Her ne kadar alaycı görünse de kolay kredi verme politikası, hükümetlerin orta sınıfın derin kaygılarına bir çözüm bulamamasına karşılık tarih boyunca bir çare olarak kullanıldı (Rajan 2010, 9). Aptal insanlar kendilerini mutlu hissettirecek kredileri bulmuşlardı.

Böylece; bu anlatının en derin seviyesinde, finansal erime, yanlış beslenmeden, avantaj eksikliğinden ve devlet okullarının başarısızlıklarından

Önsöz: Bir Değişmez Anlatılar Yarışması

kaynaklanmıştı. Bu başarısızlıklar -ki büyük ölçüde devlete ait başarısızlıklar- eşitsizliği arttırdı ve sonunda devletin, kredileri erişilebilir bir hale getirmesine -ki bu kaçınılmaz bir fatura bıraktı- zemin hazırladı. Bankalar bu hikâyede pratik olarak hiçbir rol oynamıyor. Rajan'ın, bankaların “sofistike, rekabetçi ve ahlakla ilişkisiz” olduğunu belirtmesine rağmen bankalar bu hikâyede tıpkı bir seyirci gibi hiçbir sorumluluk taşımıyor.

Hikâyenin iddia ettiği gibi bu durum doğruysa, önceden artan ücret eşitsizliği krize yol açtı ve kriz sonrasında bankacılık düzenleme ve denetleme uygulamalarının dirilişi ve suistimallerin araştırılması mantiken konuyla alakasızdı. Bankalar her şeyden öte pasiftiler. Aktif aktörler, ücretlerinin karşılamayacağı tüketim arzularını ısrarla devam ettiren orta ve düşük gelir sahibi hanehalklarıydı. Bir anda erdemlilik hikâyesi başka bir türe dönüştü. “Muhafazakâr” yorumda, kamu politikalarının bankaların kararlarını yanlış yönlendirdiği, “eşitsizlik buna neden oldu” anlatısında kararları bankaların vermediği ve bankaların karar alma konusunun aslında hiç ortaya çıkmadığı savunuldu. Bundan şüphe edilmelidir: Bu gerçekten muhafazakâr görüşe “ilerleyici” bir alternatif olabilir mi?

Elbette olamaz. Bu nedenle değişmez bir anlatının peşine düşmeyi bırakalım. Farklı bir yaklaşıma ihtiyacımız var. Asıl hikâye, iddia etmeme izin verin, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ebeveynlerimizin ve büyükbabalarımızın yaratmış olduğu ekonomik dünyayla başlar.

Kısım Bir

İyimserin Bahçesi

1

Büyüme: Şimdi ve Sonsuza Kadar

Afallamış dünyayı kırıp döken Büyük Finansal Kriz'in sebeplerini anlamak için beklenti koruyucularının -iktisat mesleğinin akademik liderlerinin- kriz öncesi zihniyetlerinin derinliklerine inmek gerekmektedir. Günümüzün önde gelen iktisatçılarının büyük bir bölümü, mesleki görüşlerini 1960'ların sonuyla 1980'ler arasındaki dönemde kazanmışlardır. Ancak Cambridge, Massachusetts, Chicago ve Illinois'de görülen görüşlerinin temeli, savaş sonrası dönemin başlarına ve Birleşik Devletler'deki Soğuk Savaş'a kadar uzanmaktaydı. Daha sonra bu noktadan, Amerikan iktisadının modern ve hala baskın olan doktrinleri ortaya ortaya çıktı.

Kısaca söylemek gerekirse, bu doktrinler ekonomik büyüme kavramını ileri sürmüş ve on yıllar boyunca çoğu Amerikalıyı büyümenin yalnızca arzu edilir değil, aynı zamanda normal, sürekli ve beklenen bir olgu olduğu inancına koşullandırmayı başarmıştır. Büyüme, sıradan ekonomik sorunların (hepsine değilse de) pek çoğuna; özellikle yoksulluk ve işsizlik sorunlarına bir çözüm haline gelmiştir. Büyüme sorgulamanın gerçekliğe ters düşmek olduğu bir büyüme kültürü içinde yaşadık. Devletin rolü, büyüme sağlama, destekleme ve belki zaman zaman da altta yatan eğilimin üzerindeki dalgalanmaları ılımlı hale getirmektir. Büyümenin olmaması düşünülemez

Büyüme: Şimdi ve Sonsuza Kadar

hale geldi. Arada sırada ekonomik gerilemeler meydana gelebilirdi -bunlar günümüzde resesyonlar olarak adlandırılmaktadır- ama resesyonları, ekonomide toparlanma ve başlangıçta uzun dönem eğilimine bir geri dönüş izlerdi. Söz konusu eğilim, yüksek istihdam düzeyindeki uzun dönem eğilimi ifade etmek üzere, *potansiyel* çıktı olarak tanımlandı ve böylece bir standart halini aldı.

Bunda neyin yeni olduğunu görebilmek için, bu dönemi hem Karl Marks'ın *Kapital*'inde hem de John Maynard Keynes'in *Barışın Ekonomik Sonuçları* adlı eserinde betimlediği şekliyle, 19. yüzyıl Viktoryen zihniyet dünyasından ve 20. yüzyılın ilk yarısındaki evrensel tecrübelerden ayırmak yararlı olur.

Viktoryenlere göre, toplumun nihai hedefi bizim anladığımız şekliyle ekonomik büyüme değildi. Daha ziyade, yatırım veya sermaye birikimiydi. Marks bunu uygun bir özdeyişle ifade etmişti: "Biriktiriniz! Biriktiriniz! İşte, Musa da bu, peygamberler de bu!" Keynes, "Avrupa, azami sermaye birikimini güvence altına almak için sosyal ve ekonomik olarak çok organize olmuştur..." Burada aslında, kapitalist sistemin varlığının temel savunusu göz önündedir. Eğer zenginler yeni servetlerini kendi zevkleri için harcamış olsalardı, dünya uzun zaman önce böyle bir rejimi kabul edilemez olarak nitelendirmiş olurdu. Ancak, arılara benzer şekilde, zenginler tasarruf ettiler ve biriktirdiler." (Keynes 1920, 11).

İyi de ne için birikim yapılacaktır? *İlke olarak* birikim, kâr ve güç elde etme, hatta hayatta kalma amacını taşıyordu. Bu, ekonomik ve toplumsal konumları itibariyle kapitalistlerin yapmak zorunda olduklarını hissettiği bir şeydi. Birikimin amacı toplumun genel çıkarlarına hizmet etmek değildi. Yaşam standartlarında genel bir iyileştirme sağlamak da değildi. 19. yüzyılın iktisatçıları yaşam standartlarının yükselmesi konusunda büyük umutlar taşımıyorlardı. Malthus kapanı (nüfusun kaynakları aşması) ve ücretlerin demir yasası dönemin hâkim temalarıydı. Bunlar, varlığın doğası çerçevesinde, ücretlerin, çok uzun bir zaman boyunca varlığı sürdürmenin üzerine çıkamayacağını öne sürüyorlardı. Hatta kaynaklar giderek bollaşırken bile, Marksist dinamik -artık değerlerin sermaye sahipleri tarafından sömürülmesi- işçilerin sürdürülebilir bir kazanç beklememeleri gerektiği şeklindeki mesajını sağlamlaştırdı. Kapitalistler arasındaki rekabet, makinelerin sisteme dâhil olmasını da kapsayacak

Büyüme: Şimdi ve Sonsuza Kadar

şekilde, emek talebini ve ücretleri aşağı çekecekti. Yine Marks:

“Emeğin verimliliğindeki her artışta olduğu gibi makineler, iş gününün işçilerin kendileri için çalıştıkları bölümünü azaltıp, kapitaliste çalıştıkları bölümünü karşılığı olmaksızın arttırarak malları ucuzlatmak amacıyla kullanılır. Özetle, makineler bir artık değer yaratma aracıdır.” (Marks 1974, 1. kitap, bölüm 15, s. 351)

Yine de yaşam standartları iyileşti. Bu durum -Keynes’in daha sonra değindiği üzere, yavaş bir şekilde gerçekleşse de- dönemin iktisatçıları için gizemli bir şeydi. Yaşam koşullarında görülen düzelmeler, imparatorlukların büyümesiyle tarım ve madencilik için yeni alanlar açılmasına ve bu dönemdeki kolonilerin önemine atfedilebilir. Ancak, 19. yüzyılda iktisatçılar, bu tür kazançların yalnızca geçici olduğunu öğretiyorlardı. Oldukça yakın bir zaman içinde, nüfusun büyümesiyle kapitalist rekabetin ücretler üzerindeki baskısı ücretleri yine aşağıya çekecekti. Hatta zengin bir toplum bile nihayetinde düşük ücretlere sahip olacak ve çalışan insanlar fakir olacaktı. Bu katı kadercilik, Avrupa ve Amerika’daki gerçeklerle zıt düşse de iktisadın “kötümser bir bilim” olarak bilinmesine yol açtı.

Ve sonra Rus Devrimi ve Büyük Bunalım’la birlikte, 20. yüzyılın iki büyük savaşı meydana geldi. Beşeri ve teknik kabiliyetler arttı ve (petrol çağının başlaması sayesinde) kaynak sınırlamaları azaldı. Ancak, bu dönüşümler başladığında, 1920’lerdeki kısa süren canlanma dışında, sanayileşmiş ülkelerin çoğunda sivil yaşamın maddi koşulları bozuldu; durgunlaştı ya da savaş döneminin bir gereği olarak kısıtlandı. Birleşik Krallık’ta 1920’lerin ortasında, Birleşik Devletler’de ise 1929’dan hemen sonra başlayan Büyük Bunalım, Viktoryen birikim rejiminin çöküşünün bir işareti olarak belirdi ve işgücüyle sermaye arasında savaş öncesi yıllarda tesis edilmiş olan tedirgin ateşkesi ve karşılığa dayalı ilişkiyi sona erdirdi. Şimdi, sistemin kendisi tehlike altındaydı.

Birçokları için o zamanlar şu soru gündeme geldi: Özel sektör yerine, devlet gerekli birikimi yapabilir miydi? Bu çok uzakta olmayan paralel bir evrende, askeri gücünün yanında, fakirlere ilham verme ve endüstriyel gelişmeyi hızlandırma kapasitesini gösteren komünizmin meydan okumasıydı. Komünist olmayan bazı ülkelerde demokratik kurumlar, nüfusun tamamının

Büyüme: Şimdi ve Sonsuza Kadar

isteklerine ses vermeleriyle -hükümetlerin askere ihtiyaç duydukları zaman eğilim gösterdikleri üzere- daha güçlü oldu. Sosyal demokrat ve sosyalistler için planlama yeni bir seçenektir ve 1944 yılında planlama ve totaliterliğin aynı şey olduğunu iddia eden Friedrich von Hayek'i dehşete düşüren bir görüş.

1950'lerde komünizm, dünyanın neredeyse yarısını yönetti. Dünyanın komünist olmayan bölümünde, uzak ve daha iyi bir gelecek için çalışmak sorusu artık ortadan kalkmıştı. Nüfusun tümü, elde hazır bulunan zenginliğin -örneğin; lise eğitimi, otomobil ve bir ev sahibi olmak gibi- paylaşımında hak sahibi olduklarına inanıyordu. Onları yadsımak tehlikeli olurdu. Yine de gelecek ihmal edilmeyebilirdi edilmeyebilirdi. (Özellikle komünizm tehlikesi varken) "Özgür dünyadaki" hiç kimse, yeni yatırım gereksiniminin ve büyük teknolojik gelişmelerin sona ermiş olduğunu düşünmüyordu. Bu yüzden sorun, hem cari bireysel tüketimi arttırmak hem de gelecekteki tüketimi arttırma kapasitesine sahip olabilmek amacıyla birbiriyle koordinasyon içinde olacak tüketim ve yatırım sorunuydu. Bu yeni bir entelektüel meydan okumaydı, cazipti ve iktisadi büyüme teorisinin Soğuk Savaşlarının yararınaydı.

Altın Yıllar

1945'ten 1970'e Birleşik Devletler, büyüyen ve genelde istikrarlı bir ekonominin ve yine dünya meselelerindeki hâkim güç olmanın keyfini sürdürdü. Bu dönem kırk yıl sonra, uzak ve kısa sürmüş bir dönem gibi göründü; ama zamanında Amerikalılara ulusal başarının doğal bir zirvesi gibi gözükmekteydi. Savaştan zaferle çıkmanın ve komünizme karşı direncin sürdürülmüş olmasının meşrulaştırdığı yeni bir tarihin başlangıcıydı. Bu komünist meydan okumanın var olması, politikaları doğrudan çıkarıcılığa yöneltmiş, Chicago'nun serbest piyasa romantiklerini (Milton Friedman gibi) kenara iterken, Massachusetts Institute of Technology (MIT) ve RAND kurumunun Soğuk Savaş liberallerini güçlendirmişti. Buna rağmen, çok az kimsenin bu meydan okumanın kabul edilebileceği ya da edilmesi gerektiği hakkında ciddi bir kuşku vardı. Birleşik Devletler en güçlü, en gelişmiş ülkeydi, dünya savaşından zarar görmeden zaferle çıkmıştı ve dünya imalat sanayinin lideri, büyük endüstriyel kurumların anavatanı ve uluslararası finansın yeni, sürekli ve istik-

Büyüme: Şimdi ve Sonsuza Kadar

rarlı mimarisinin temel taşı konumundaydı. Bunlar sıradan bir söylem değil, gerçeklerdi; bunları reddetmek için, Paul Baran ve Paul Sweezy gibi cesur ve hatta kendi kendini ötekileştirmiş, profesyonel yalnızlığı göze alacak bir iktisatçı gerekiyordu.

Elit tabakayı korumak için ne düşünce ne de özgüven vardı. Sıradan vatandaşın kabullenişiyile birlikte, bu propagandaya büyük yatırımlar yapılması için komünizm korkusunun sürdürülmesi gerekiyordu. Enerji ucuzdu. Süt, mısır ve buğday gibi başlıca hammaddelerin üretim fazlalıkları nedeniyle (ve fiyat destekleri sayesinde) gıda ürünleri ucuzdu. Faiz oranları düşüktü, krediler gerekli nitelikleri karşılayanlar için mevcuttu ve konutlar sonraki yılların standartlarına göre mütevazı olsa da beyazlar için yeterince ucuzdu. Sendikalar güçlüydü ve işçilerin ücretleri ortalama verimliliğin artmasıyla birlikte artıyordu. İyi işler çoğunlukla kadınlara açık değildi ama bu işlerde çalışan erkekler zamanın standartlarına göre aile yaşamı için iyi bir gelir elde ediyorlardı. Ücretlerin yükselmesiyle vergiler de artıyor ve ülke, şehirlerarası yollara ve banliyölere yatırım yapabiliyordu. Çocuk sağlığında, özellikle de çocuk felci, kızamık, kabakulak, kızamıkçık, tüberküloz, vitamin eksikliği, diş hastalıkları ve bunun yanında diğer birçok hastalığa ilişkin büyük gelişmeler vardı. Birçok eyalette, itibarlı devlet üniversitelerinde yükseköğrenim harcı alınmıyordu. Günümüzle karşılaştırıldığında, Amerika'nın beyaz işçi sınıfının daha fakir olması ve fakir olarak ölmesinin daha muhtemel olmasına karşın, çocuk sahibi olmak için bundan daha iyi bir dönem olmamıştı ve olmayacaktı da. 1946'dan 1964'e, doğum patlamasının (baby boom years) yaşandığı on sekiz yılı boyunca iktisadi büyümenin meyveleri, tadlarını çıkaramayacak olan popülasyonun artışıyla eşleşmiş gidiyordu.

İktisatçılar, iktisadi büyüme teorisini 1950'lerde böyle bir ruh hali içinde icat ettiler. Teori, ekonomik gidişatın neden iyi olduğunu ve bu yörüngede nasıl istikrarlı bir şekilde kalınabileceğini açıklamak üzere düzenlenmişti. Bunalımla dolu, çaresiz 1930'lu yılların iktisatçılarının pek azı böyle sorular üzerine zaman harcamayı düşünebilirdi; şimdiyse onlar eleştirel görünüyorlardı. Büyüme neye dayanıyordu? Büyümenin sürdürülebilir olması için gerekli şartlar nelerdi? Tüketim ve talebi boğmadan ne kadar yatırım yapılabilirdi? Gelecekte açıktan ölmeyecek şekilde, bugün ne kadar tüketim yapılabilirdi?

Büyüme: Şimdi ve Sonsuza Kadar

İktisatçıların bu sorulara yanıtı, uzun dönemde ekonomik büyümenin üç faktöre bağlı olduğu yönündeydi: Nüfus artışı, teknolojik değişim ve tasarruflar.

Bu çok derin bir analiz değildi ve esas yazarları da böyle bir şey iddia etmemişlerdi. Robert Solow tarafından öne sürülen şekliyle, nüfusun büyüme oranı basitçe bir varsayımdı. Ölüm oranları kontrol altına alındığında nüfus oranı artar, sonrasında şehir hayatı ve doğum kontrolüyle birlikte nüfus azalır. 1798'de nüfusun, ücretleri geçimlik seviyeye indirecek şekilde artacağını yazan İngiliz rahip Thomas Robert Malthus şimdi unutulmuştu. Bu teorinin böyle zengin bir dünyayla ne gibi bir ilgisi olabilirdi?

Teknoloji, bilimin ve mucitliğin saf bir ürünü olarak tasvir ediliyor ve ortaya çıktığı yerdeki herkes için öyle ya da böyle ücretsiz bir şekilde erişilebilir olduğu varsayılıyordu. Bu ikinci müthiş basitleştirme, iktisatçıların yeni makine ve tekniklerin nereden ortaya çıktığı sorusunu pas geçmelerini sağladı. Gerçek dünyada, yeni ürün ve süreçler Los Alamos ve Bell Laboratuvarları gibi yerlerde ortaya çıkmış ve büyük ölçüde üretime sermaye yatırımları vasıtasıyla eklemlendirilmiş, gizlilik ve patentlerle koruma altına alınmıştı. Büyük hükümetler bizlere, atom bombası ve nükleer güç tesislerini; büyük şirketler de transistörü vermişti. İkisi birlikte çalışarak bizlere jetleri, entegre devreleri ve diğer teknoloji harikalarını kazandırmıştı; ama ders kitapları James Watt, Thomas Edison, diğer dâhiler ve garaj mucitlerini kutladılar. Tıpkı günümüzde, ürünlerinin aynı şekilde devlet ve özel laboratuvarların bir yan çıktısı şeklinde olduğu bilinen Bill Gates ve Steve Jobs'un övülmesi gibi.

Nüfus ve teknolojinin dışarıdan alınmasıyla büyüme modelleri tek bir değişkene, tasarruf (yatırım) oranını çözmek üzere tasarlanmışlardı. Eğer tasarruflar doğru oranda yapılırsa, büyüme modelinden alınacak temel ders, iyi dönemlerin devam edeceğidir. Modelde “sürekli halde genişleme patikası” olarak adlandırılan bir kavram vardı ve bu patikanın üzerinde kalmak için bireysel tasarrufların, sermaye stoku, işgücü arzındaki büyüme ve teknolojik gelişme hızıyla eşleşmesi gerekiyordu. Aşırı miktarda tasarruf yapılırsa ekonomi, kapasite fazlası ve işsizlik içine çekilirdi. Tasarrufların çok düşük olması ise sermaye stokunun -ve dolayısıyla büyümenin- tükenmesi demektir. Ancak doğru miktarda tasarruf yapılırsa, ekonomi gelirin yurt içi dağılımının istikrarlı olduğu, sonsuz ve düzenli bir şekilde büyüyebilirdi. Bu nedenle, iktisat politikasının

Büyüme: Şimdi ve Sonsuza Kadar

görevi tasarruf oranının doğru miktarda gerçekleşmesini sağlamaktı. Bu basit bir hesaplama değildi. İktisatçılar şöhretlerini tasarruf oranında doğru değerine olduğunu (altın kural) belirlemekle kazanmışlardı. Ancak sorun onulmaz şekilde karmaşık da değildi; sadece biraz belirsizlik vardı, o da zorlukların belli varsayımlarla göz ardı edilmesiyle çözüme kavuşulmasını olanaklı kılıyordu.

Sınırsız ekonomik büyüme ve gelişme fikri mümkündü. Her kuşağın bir öncekine kıyasla daha iyi şartlarda yaşamasının bir kader olarak mümkün olması düşüncesi, başarılı ve iyimser bir insan topluluğuyla örtüşüyordu. Bu aynı zamanda liderlerinin inanmalarını istediği şeydi, savaş sonrası Amerikan vizyonunun süregelen bir öncülüydü. Bununla birlikte, bu büyümenin başkalarının pahasına gerçekleşmediği düşüncesi vardı; gücün getirdiği imtiyazın değil, doğru davranışın bir ürünüydü. Walt W. Rostow'un *İktisadi Büyümenin Aşamaları* (The Stages of Economic Growth) gibi makalelerinin mesajı dünyaya çapında yayıldı: *herkes er ya da geç "kalkış" aşamasını yaşayabilir ve toplu tüketiminin zirvesine ulaşabilirdi.* Uygun bir şekilde sosyal demokrasi ve refah devleti aracılığıyla ehlileştirilmiş olan kapitalizm, komünizmin vadettiği her şeyi ve daha fazlasını verebilirdi. Üstelik bunu, komiserler ya da çalışma kamplarına başvurmaksızın yapabiliyordu.

Modellerin ilginç yanı, dışarıda bıraktıkları diğer olgulardı. "Üretim faktörleri"; yalnızca "emek" ve "sermaye" idi. Emek, çalışılan zamanın bir ölçüsüydü ve işgücünün büyüklüğüyle sınırlıydı ve nüfusla birlikte üssel olarak artıyordu. Sermaye (1950'lerde yoğun tartışmalara konu olan tartışmalı bir yapı), emek tarafından üretilmiş ve temel olarak makineleri üretmek için gösterilen geçmişteki beşeri çabanın bir karışımı olarak ölçülüyordu. Her ders kitabında yer aldığı gibi, Y çıktıyı, K sermayeyi ve L emeği ifade etmek üzere:

$$Y = f(K, L)$$

Bu basit eşitlik sadece çıktının iki girdinin bir fonksiyonu olduğunu söylüyordu: Sermaye ve emek. Dikkat edilirse bu eşitlikte, kaynaklar ve kaynak maliyetleri yer almamaktadır.**

* Babamın 1958 tarihli Refah Toplumu (The Affluent Society) adlı kitabının cazibesinin bir kısmı, ortaya çıkan bu fikir birliğine karşı başlattığı isyandan kaynaklanıyordu.

** Ve Solow 1970'lerde modelini modifiye edene kadar da yer almayacaktı. Fakat